

SUPPLEMENT

A discussion the laws and customs of **מחצית השקל** reproduced from **קול ראשון לציון** by Rabbi Mordechai Eliyahu, **צופייד**

לשבת פרשת שקלים

שקלים לפני פורים

שבת לפני ר"ה אדר נקראת שבת "שקלים" – כי קוראים בה את חובת תשלום "מחצית השקל" בפרשת כי תשא. ואף על פי שמדובר בסך הכל בשישה פסוקים, אומר על כך משה: איך ירים קרנם של ישראל? ב"כי תשא".

ובגמ': איך יכפר על עם ישראל? הראהו הקב"ה מטבע של אש. שהוא המטבע שישראל צריכים לשלם כ"מחצית השקל".

ומספרת הגמרא בקשר להמן שרצה לשקול עשרת אלפים ככר כסף לאבד את עם ישראל. (מגילה דף יג עמוד ב) "אמר ריש לקיש: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו. והיינו דתנן: באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים". ופירש רש"י: בית דין מכריזים שיביאו שקלים למקדש. פשט הדברים שבני ישראל הקדימו את המן, הוא שכבר במדבר הקדימו והפרישו שקלים. ופירשו התוס' – (מגילה דף טז עמוד א) "שמעתי שעשרה אלפי ככר כסף עולין חצי שקל לכל אחד מישראל שהיו שש מאות אלף כשיצאו ממצרים ואמר שיתן לאחשורוש כל פדיונם ודוק ותשכח".

ובגמרא ירושלמי (מגילה פרק הלכה ה) "רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש צפה הקב"ה שהמן הרשע עתיד לשקול כספו על ישראל. אמר: מוטב שיקדים כספן של בני, לכספו של אותו הרשע. לפיכך מקדימין וקורין בפרשת שקלים" (וכן פ"ג הלכה ד). וידוע הסברו של ה"אלשיך הקדוש" שלכך חייבה תורה לתת חצי שקל, כדי שכל אחד ידע כי הוא רק "חצי" ורק ביחד עם שאר העם נהיה דבר שלם. וזהו הדבר שמקעקע את טיעוניו של המן על העם ה"מפורד".

מקור החיוב

כתוב במשנה (מגילה כט.): ראש חדש אדר שחל להיות בשבת – קורין בפרשת שקלים, חל להיות בתוך השבת – מקדימין לשעבר, ומפסיקין לשבת אחרת".

ובגמרא. "תנן התם: באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים.

בשלמא על הכלאים – דזמן זריעה היא, אלא על השקלים מנלן? אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: דאמר קרא (במדבר כ"ח) זאת עלת חדש בחדשו, אמרה תורה: חדש והבא קרבן

מתרומה חדשה. וכיון דבניסן בעי אקרובי מתרומה חדשה, קדמינן וקרינן באחד באדר, כי היכי דליתו שקלים למקדש". ואע"פ שהחיוב הוא רק "באחד באדר" מקדימים ומכריזים שבת קודם ר"ח אדר כיוון שכולם באים בשבת לבית הכנסת. ולמה כל כך מקדימים? שיספיקו להתארגן. (שהרי לא נותנים פרוטות, ולא שקל שלם אלא חצי שקל ממש. ומי שמביא בפרוטות נותן תוספת קלבון. וכדי שלא יהיה תרוץ למאחרים, מכריזים על כך מקודם).

וכך אומר רש"י: "קורין בפרשת שקלים – להודיע שיביאו שקליהם באדר, כדי שיקריבו באחד בניסן מתרומה חדשה".

הלבוש והמשנה ברורה מביאים טעם אחר. אומר הלבוש המובא במשנ"ב תרפה ס"ק ב: "ואנו משלמין פרים שפתינו בקריאת הפרשה של כי תשא דכתיב בה ענין השקלים". אנו לא יכולים לתרום שקלים ממש למקדש לכן אנו קוראים בבחינת "ונשלמה פרים שפתינו" בקריאת הפרשה של כי תשא.

עלית קטן לפרשת שקלים יש הבדל הלכתי בין הטעמים של רש"י והלבוש לעיל. לרש"י גם בזמן בית המקדש היו קוראין פרשת שקלים – להכריז. ול"לבוש" לא היו קוראין בזמן בית המקדש "פרשת שקלים" כיוון שמביאים שקלים ממש.

גם בימינו יש נפ"מ בניהם. כי אם רוצים רק להכריז על תרומה כרש"י – גם קטן יכול להכריז. ולכן לרש"י קטן יכול לעלות לקריאה בפרשת שקלים. אך אם הקריאה היא כמו "קרבו" להשלמה פרים שפתינו – קטן לאו בר חיובא.

בסימן רפב סעיף ד' כותב הרמ"א "וקטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בד' פרשיות שמוסיפין באדר, וכן נוהגים (ר"ן ומרדכי פרק ב' דמגילה), אע"פ שיש חולקים". וכתב במשנה ברורה שם ס"ק כג: "ואע"פ שפרשת זכור היא חובה מן התורה שישמענה כל אדם מישראל והקטן שאינו מחויב בדבר אינו יכול להוציאם י"ח – מ"מ הרי עכשיו הש"ץ קורא ומשמיע לצבור ומוציאם ידי חובתן. ויש מחמירין בדבר שלא לקרותו לקטן לפרשת זכור וכן לפרשת פרה שי"א שגם היא מדאורייתא וכן הסכים בא"ר ודה"ח". (עיינן ביאור להלכה שם וכה"ח ס"ק מ).

וכדעת החולקים כתב המבי"ט (סימן קט ועיינן בכנה"ג שם) והוסיף שבכל פעם שמוציאים שני ספרים – קטן לא עולה לתורה. וכן כתב רבי עקיבא איגר (שם סימן רפב) וכן בגינת ורדים שקטן לא יעלה לזכור.

והחיד"א (ברכ"י שם) כתב כי גם בזכור יכול קטן לעלות. והכלל שכל אחד ינהג כמנהגו. אך אם ישאל אותנו נאמר לו שבשבת זכור ופרה לא יעלה.

ואנו אומרים שגם בשקלים לא יעלו קטן. (ועיינן רדב"ז לשונות רנ"ט ריב"ש לה. מג"א שם ס"ק יב ועוד).

להבין את התפלה

אם שכחו לקרוא "שקלים"

כתוב בכה"ח אם אנשים התפללו בביכנ"ס ושכחו לקרוא פרשת שקלים. וכן אם היו במקום שלא היה ספר תורה, האם יכולים לבוא לביכנ"ס להוציא ספר תורה ולקרוא רק פרשת שקלים?

עונה על כך החיד"א שאין מוציאים ס"ת לעולה אחד בלבד. (ברכ"י תרפד ס"ק ג ומובא בכה"ח ס"ק לב).

תרומת "מחצית השקל"

כתוב ברמב"ם הלכות שקלים פרק א "מצות עשה מן התורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב, ושואל מאחרים או מוכר כסות שעל כתיפו ונותן מחצית השקל כסף שנאמר (שמות ל') העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט וכו', ואינו נותנו בפעמים רבות היום מעט ולמחר מעט אלא נותנו כולו כאחת בפעם אחת. באחד באדר משמיעין על השקלים כדי שיכין כל אחד ואחד מחצית השקל שלו, ויהיה עתיד ליתן. בחמשה עשר בו ישבו השולחנים בכל מדינה ומדינה ותובעין בנחת כל מי שיתן להם יקבלו ממנו ומי שלא נתן אין כופין אותו ליתן, בחמשה ועשרים בו ישבו במקדש לגבות, ומכאן ואילך כופין את מי שלא נתן עד שיתן, וכל מי שלא יתן ממשכנין אותו ולוקחין עבוטו בעל כרחו ואפילו כסותו". (שם ט) ובהלכה ח כתב "השקלים אינן נוהגין אלא בפני הבית, ובזמן שבית המקדש קיים נותנין את השקלים בין בארץ ישראל בין בחוצה לארץ, ובזמן שהוא חרב אפילו בארץ ישראל אין נוהגין".

בסימן תרצ"ד מביא הרמ"א בענין זה כמה מנהגים.

1. יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל" שהיו נותנין באדר.
2. ומאחר ששלשה פעמים כתוב תרומה בפרשה, יש ליתן ג' (מרדכי ריש פ"ק דיומא).
3. ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה (מהרי"ל), וכן נוהגין בכל מדינות אלו.
4. ויש ליתן ג' הצאים גדולים במדינות אלו, כי אין מטבע ששם מחצית עליה מלבד זו.
5. ובמדינות אויסטריי"ך יתנו ג' חצי וויינ"ר, שנקראו ג"כ "מחצית", וכן לכל מדינה ומדינה.
6. ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבן עשרים ולמעלה.
7. ויש אומרים שנותנים מחצית השקל לצדקה מלבד ג' מחצית אלו, ואין נוהגין כן".

קטנים

במשנה מסכת שקלים פ"א משנה ה' כתוב שנשים וקטנים לא חייבים לתת חצי שקל עבור הקרבנות אבל אם נתנו מקבלים מידן. והשאלה הנשאלת למה מקבלים מידם הרי אם הם לא חייבים כיצד מתערב כספם בקרבן ציבור. ועל זה אומר רע"ב שזה דווקא "בתנאי

שימסרום לציבור לגמרי, כי היכי דלא להוי קרבן ציבור קרב משל יחיד" ושואל על כך התפארת ישראל "הניחא נשים שיכולות להקנות ולזכות לאחרים אך קטנים איך יכולים להקנות? הרי מהתורה אין ממש בקנין שלהם?

ותירץ שמדרבנן יש ממש בקנין הפעוטות ומהני קנין זה אף לקנין דאורייתא. וכך כתב הרמב"ם בהלכה זו: "הכל חייבין ליתן מחצית השקל כהנים לויים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים, אבל לא נשים ולא עבדים ולא קטנים, ואם נתנו מקבלין מהם" נשים או קטנים לדעת הרמב"ם פטורים. אבל הרמב"ן על התורה אומר כי בענין "מחצית השקל" שהוא ענין כופר נפש אין הגבלה של "עשרים שנה ומעלה". וכלשונו שם "ואולי הגברים אינם בני עשרים, אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל" כי זה כופר ולא רק מנין.

ואומר המג"א שם ס"ק ג שבהגהות מימוניות כתוב שגם נשים וילדים חייבים והוסיף "ולא ידעתי מנין" וזה לא כדעת הרמב"ם דלעיל. שכתב שנשים וילדים פטורים. וכתב הכה"ח (שם ס"ק כד) שאע"פ שלפי הרמב"ם פטורים נשים וילדים, הם נותנים כי כתוב "לכפר על נפשותיכם" והם גם צריכים כפרה.

ועיין בתוס' יו"ט פ"א משנה ד שהוכיח מהרמב"ם והירושלמי שאם הביא שתי שערות והוא בן י"ג ויום אחד – חייב ב"מחצית השקל". אך בפירוש רע"ב למשניות כתוב שרק מבן עשרים ומעלה חייב, וכן כתב "החינוך". (ועיין לגאון בסימן תרצד שכתב כי אין הוכחה מהירושלמי).

למסקנא: הרמ"א כתב רק מבן עשרים. המג"א כה"ח משנ"ב כתבו שחייב מגיל שלוש עשרה ויום אחד. ואולי מה שכתב ברמ"א מגיל עשרים הוא לא לחלוק על הרמב"ן אלא שחייב "שלושה חצאים" הוא רק רק מגיל עשרים. אך מחצית השקל. גם מי"ג ויום אחד.

קטן שאביו החל לשלם בעדו והפסיק ברמב"ם שם הלכה זו שהובאה לעיל כתוב "קטן שהתחיל אביו ליתן עליו מחצית השקל שוב אינו פוסק אלא נותן עליו בכל שנה ושנה עד שיגדיל ויתן על עצמו".

מה הדין בילד בן עשר שאביו תרם בשבילו ונסע לחו"ל או נפטר? האם החוב הוא על האב או על הבן? מלשון הרמב"ם משמע שילד כזה פטור מלתת כיון שכתוב "עד שיגדיל ויתן על עצמו". אך הרע"ב כותב שיש חוב על הבן הקטן לתת. והקשו עליו בעל תפארת ישראל ותוס' יו"ט איך נחייב את הבן הקטן? הרי הוא לא חייב במצוות?

ותירצו שהבן חייב לשלם מכספו של האב שהוריש לבנו. שעל הכסף חל שיעבוד, שרכושו של האב משועבד לתשלום זה בגלל מנהגו. לפני זה רק אם האב נפטר יהיה הבן חייב לשלם מהירושה אך אם נסע האב לחו"ל וכד' הבן פטור והאב חייב.

להבין את התפלה

כהנים

ברמב"ם הלכות שקלים כתוב "הכל חייבין ליתן מחצית השקל כהנים לויים וישראלים וכו'" אמנם יש הבדל כי "כל מי שלא יתן ממשכנין אותו ולוקחין עבוטו בעל כרחו ואפילו כסותו". אך כהנים "ואין ממשכנין את הכהנים לעולם מפני דרכי שלום אלא כשיתנו מקבלין מהן ותובעין אותן עד שיתנו".

ולמה דין זה? כי יש אומרים שהכהנים פטורים לגמרי מ"מחצת השקל" כיוון שעובדים קשה עבור עם ישראל בבית המקדש. ועוד שכתוב "כל העובר על הפקודים", ושבת לוי לא נפקדים. ויש אומרים "כל העובר על הפקודים" אלו שעברו בים סוף. ואע"פ שאנו נוהגים למעשה כדעת האומר שכהנים חייבים אי אפשר לתבוע אותם ולמשכן נכסיהם. ולכן כתב הרמב"ם "ואין ממשכנין את הכהנים לעולם מפני דרכי שלום אלא כשיתנו מקבלין מהן ותובעין אותן עד שיתנו". מספק לא ממשכנים אותם. רק מעודדים אותם ליתן.

מתי נותנים?

כתוב במנהגי איזמיר שבשבת שקלים היו מכריזים על החוב לשלם מיד אחרי הקריאה של "פרשת שקלים". ומיד אחרי הקריאה ביום ראשון היו מסתובבים בקהילה ואוספים את המעות. אחר כך נותנים לחכם הקהילה את מה שאספו כדי שיתן לעניים לתלמידי חכמים ולנצרכים. והיו כאלה שנהגו לשלוח את המעות לארץ ישראל לחלקם לתלמידי חכמים כמו שנהגו בזמן שבית המקדש היה קיים לשלוח מעות של שקלים מחו"ל לירושלים לעבודת המקדש (כה"ח תרצד ס"ק כב). ועיינן להלן.

אומר הרמ"א "ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה (מהרי"ל), וכן נוהגין בכל מדינות אלו".

בקונטרס היחיילי (דף לח ע"ב אות יט) כותב שיש להקדים ליתן ולכלל הפחות קודם שבת זכור כיון שאנו מזכירים "שהקדימו ישראל שקליהם לשקליו של המן".

הרש"ש מובא בכה"ח (ס"ק כה) יש לתת תרומה זו במנחה לפני התענית אסתר. המג"א כותב שיש ליתן "מחצית השקל" ביום פורים בבוקר. וכתב עליו המשנ"ב "ובמדינתנו נוהגין ליתנו בשחרית קודם קריאת המגילה [מ"א] ועכשיו נוהגין ליתן מחצית השקל קודם מנחה, ובשחרית מעות מגילה". (שם ס"ק ד)

כמה נותנים?

הרמ"א כתב "יא שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכור למחצית השקל" שהיו נותנין באדר; ומאחר ששלשה פעמים כתוב תרומה בפרשה, יש ליתן ג' (מרדכי ריש פ"ק דיומא) וכו' ויש ליתן ג' תצאים גדולים במדינות אלו, כי אין מטבע ששם מחצית עליה מלבד זו; ובמדינות אויסטרייך יתנו ג' חצי וויינר, שנקראו ג"כ

"מחצית", וכן לכל מדינה ומדינה; וכו' ויש אומרים שנותנים מחצית השקל לצדקה מלבד ג' מחצית אלו, ואין נוהגין כן".

אנחנו לא נוהגים כיום לתת "שלושה חצאים" כי השתנה המטבע ושערו.

ולפני כמה שנים היו רגילים לתת הצי דולר מכסף ממש. היו נותנים פעם מטבע מג'ידי מכסף של ממש. אך היום נותנים ערך של עשרה גרם כסף טהור. ולא נזכיר כמה הוא כי מחיר הכסף משתנה אך החישוב הוא כדלהלן (בכג' שבט תשנ"ט מחיר אונקיה כסף היה \$5.56. יש להוסיף למחיר הכסף מע"מ כחוק.

משקל אונקיה הוא 13.1 גרם. לפי זה יש לחשב מחיר של עשרה גרם כסף).

צדקה "כדי שיחיה בני" כתוב במסכת פסחים דף ת. "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאחיה בן העולם הבא – הרי זה צדיק גמור!". יש אומרים שהיה כתוב צ"ג.

והכוונה "צדקה גדולה" או "צדקה גרועה" ופתחו המדפיסים בטעות "צדיק גמור". אך אלה טענות לא נכונות כי כך צריך להיות "צדיק גמור". וכך כתב התוספות שם "והדתנן (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס היינו בכה"ג שאם לא תבוא לו אותה הטובה שהוא מצפה תוהא ומתחרט על הצדקה שעשה אבל מי שאינו תוהא ומתחרט הרי זה צדיק גמור. וכן משמע בריש מסכת ר"ה (דף ד.) ובפ"ק דב"ב (דף י:).

ואומר החיד"א שהמדובר על זה מי שמשלם יותר מהמעשר או יותר מהחומש שחייב בו – הרי זה צדיק גמור. ועל זה אומר החיד"א שנרמז בפסוק "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ". ה"צדק" הראשון הוא החיוב.

וה"צדק" השני הוא התוספת. "למען תחיה". הוא רמז ל"כדי שיחיה בני".

"וירשת את הארץ" זה לחיי העולם הבא. כל זה הוא על התוספת. אך עיקר מצות שקלים היא לא בשביל כפרה אלא לקיים מצוות הבורא יתברך שמו.

וכך כתוב במסכת סופרים פרק כא הלכה ג "וצריכין כל ישראל לתת שקליהן לפני שבת זכור, ואסור לומר עליהם לשם כופר, אלא לשם נדבה". לא לשם הנאה פרטית אלא לקיום המצוה. ואין זה סותר מה שכתוב לעיל בשם החיד"א והגמרא כי שם הכל נדבה ולכן מותר לשם "שיחיה בני ועולם הבא" אך כאן יש מצוה וחיוב ואין לערב בזה כוונות אחרות. ואעפ"כ יש בכך כפרה "לכפר על נפשותיכם" אך כאמור לעיל לא לשם כך צריכה להיות הכוונה.

האם אפשר לתת "מחצת השקל" מכספי מעשר?

אדם חייב בצדקה וצריך לתת מעשר מרווחיו לצדקה.

וכך כתוב בשולחן ערוך יורה דעה סימן רמט סעיף א "שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר; ואחד מעשרה, מדה בינונית; פחות מכאן, עין רעה".

אך ממעשר זה אדם לא יכול לשלם את חובותיו. ולמשל מי שקונה כל שנה עליית "מפטיר"

להבין את התפלה

לעילוי נשמת אחד מהוריו ורוצה כעת להוסיף במחיר לקנות ה"עליה" – לא יכול לשלם את המחיר של העליה ולא את התוספת מכספי מעשר. כך גם תשלום ל"מחצית השקל" לא יכולה לבוא מכספי מעשר. (עיין מגן אברהם ס"ק א וכה"ח ס"ק יד) שלא לומר "מחצית השקל" אלא "זכר מחצית השקל" בשולחן ערוך יורה דעה סימן רנח סעיף א כתוב ברמ"א: "אל יאמר אדם: סלע זה להקדש, אלא לצדקה. (מרדכי ריש פ"ק דעבודת כוכבים וב"י ס"ס רנ"ט בשם הג"א שם וכל בו). ומ"מ אם אמר: להקדש, סתם, כוונתו לצדקה לעניים. (ב"י בשם הרמב"ן ותשו' רשב"א סי' תשס"ב /תשמ"ב/). ומיהו אם אמר שכוונתו להקדש ממש, אין לו תקנה ליהנות ממנו, וצריך לשאול לחכם, ומתירין לו בחרטה כשאר נדר. (הגהות אשרי שם).

ולכן יש להזהר לא לומר "זה מחצית השקל". ואומר קונטרס היחיילי שמי שאמר כך צריך לזרוק את הכסף לים המלח. כמו שכתוב ברמב"ם בהלכות ערכין וחרמין פרק ח הלכה ח "אין מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין בזמן הזה שאין שם מקדש בחטאינו כדי לחזק את בדקו, ואם הקדיש או העריך או החריס אם היתה בהמה נועל דלת בפניה עד שתמות מאליה, ואם היו פירות או כסות או כלים מניחין אותן עד שירקבו, ואם היו מעות או כלי מתכות ישליכן לים המלח או לים הגדול כדי לאבדן".

ולפי זה אם אמר בימינו "מחצית השקל" צריך להוליך לים המלח. על דברי הרמב"ם "ואם היו מעות או כלי מתכות יוליכם לים המלח או לים הגדול כדי לאבדן". השיג הראב"ד ואמר: "א"א כשאנו רוצה לפדותן אבל אם ירצה לפדותם יפדה אותם בפרוטה ויוליך פדיונם לים המלח".

ויסוד דבריו כי גם היום יכול אדם לפדות הקדש, ויכול לפדות שוה מנה בפרוטה ואת הפרוטה ישליך לים המלח. (עיין כס"מ שם).

ולמעשה: למנוע ספק מחלוקת יאמר תמיד מראש "זכר למחצית השקל". ואם אמר "מחצית השקל" אנן סהדי שהתכוין רק ל"זכר" ולכן זה לא הקדש. ואין בענין זה שייכות למחלוקת הרמב"ם והראב"ד. אך אם אמר או התכוין במפורש "הקדש" לבית המקדש שיבנה, בזה שייכת המחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד דלעיל ולכן ישאל במקרה כזה שאלת חכם. ובענין זה ראוי להזהיר על אלה האומרים בעליה לתורה "תרומה למקדש כך וכך שקלים". שלכתחילה הוא בעיה כיון שאומר ל"מקדש". אך כיוון שאנו עדים שכוונתו לבית הכנסת שהוא "בית מקדש מעט" אין צורך להוליכו תרומתו לים המלח. ולכן כדי שלא יהיה ספק יכריז הגבאי לפני המגבית: "זכר למחצית השקל". (שו"ע רנח ס"ע א).